

Äidinkielen opetus

Oppiiko elämässä enemmän kuin koulussa?

Näkökulmia iltalukion äidinkielen opetukseen

Iltalukioiden opettajat kokoontuivat jälleen eräänä viikonvaihteena iltakoulun kehittämisspäiville pohtimaan uuden lukion oppiaineksen karsimista ja kurssien pääteemojen ja ydinkohtien löytämistä. Kun muiden aineiden opettajat selvisivät työstään yhdessä päivässä, äidinkielen työseminaari yhä jatkuu. Iltakurssien syntyttäminen on äidinkielessä visaista, koska kurssimäärien vähydestä kärsivät juuri äidinkielen ja reaaliaineiden opettajat. Kuvitellaanko, että iltaopiskelijat hallitsevat äidinkieltänsä ja heillä on riittävät tiedot maailmasta? Kuitenkin tarvittaisiin rhodesialainen tupakkahuutokauppias tai ainakin edes Raimo Häyrinen, jotta kaikki lukion uuden oppimäärän oppisisällöt ehdittäisiin käsitellä äidinkielen tunneilla. Kouluittain olikin tehty päivälukion materiaalin pohjalta hyvin erilaisia kurssi-muodostelmia. Oltiin yksimielisiä siitä, että yhteiset päälinjat ovat välttämättömät.

Tämän katsauksen pohjana ovat äidinkielen iltaopettajien lukuisat yhteiset ja yksityiset keskustelut, iltalukiosta ja eritasoisten aikuisten opettamisesta olevat tiedot, uusien kurssien mukana syntyneet havainnot ja kokemukset sekä ne näkemykset, jotka ovat selkiintyneet toimittuani aikuisten koulutettavana ja kouluttajana.

na. Oppilaiden tausta-aineisto on koottu tiedoista, jotka on saatu tänä vuonna Itäkeskuksen lukion iltalinjalla opiskelevilta oppilailta.

Erilaiset oppilaat — opettajan etu vai haitta?

Aikuisten oppimishalukkuus on suuri: kouluhallituksen valvonnan alaisia ilta-kouluja on yli 40, ja opetusministerille helmikuussa jätetyn kunnallisen aikuis-koulutustoimikunnan mukaan niitä tarvitaan lisää. Iltalukioissa opiskelee n. 9 000 ihmistä. Kaikkiaan Suomen kunnissa opiskeli 33 500 ihmistä tutkintotavoitteisia yleissivistäviä aineita.

Äidinkielen opettaja saa nykyisin kouluttavakseen hyvin kirjavan joukon: oppilaat nuortuvat, heillä on takanaan vaihtelevat koulu- ja lisäopinnot, ja hyvin monet ovat äidinkielen perustaidoiltaan heikkoja. Ohit ovat ajat, jolloin opettaja saattoi menestyksen perusteita kysyvälle oppilaalle vastata: mene ja tee se. Koulumme oppilaista kolmasosa (32 %) oli 16—18-vuotiaita, kolmasosa 19—24-vuotiaita, kolmasosa yli 25-vuotiaita. Kolmeen osaan jakautuvat myös opinnot: peruskoulu, vanha keskikoulu ja eri oppilaitoksissa suoritettut lisäopinnot. Neljäsosalla oli kouluun tullessaan päästötodistuksen keskiarvo alle 7. Työssä käy yli 60 %, eniten yrityksissä, palveluammatteissa ja sosiaalisilla aloilla: on merkonomeja, sihteereitä, lastenhoitajia, teknikoi-ta, tekstinkäsittelijöitä, maalareita, lähet-

Äidinkielen opetus

tejä, vahtimestareita, poliiseja ja puolustusvoimien kantahenkilökuntaa. Lukioon tullessaan äidinkielen taidoiltaan parhaita ovat työssä käyvät. Opettaako elämä enemmän kuin koulu? Peruskoulussa pitkään käyty keskustelu oppilaan oppimisvaikeuksista on nyt osa arki-illankin keskustelua. Iltalukion äidinkielen tunneille ovat kaikki tervetulleita. Oppilas aikuistuu lukiovuosien aikana. Mutta oppiiko hän yhtä hyvin, sillä keski-ikäisen (30—50-vuotiaan) oppimiskyky on parempi kuin 15-vuotiaan? Joka tapauksessa oppilaiden taustaa voi oppitunneilla käyttää hyväksi, mutta eriyttäminen tiiviillä kurseilla, joiden oppiaine on jo karsittu perusasioiksi, on hankalaa. Uusimmassa iltaopettajien koulutuksessa on otettu huomioon oppilaiden erilaisuus. Aiheina ovat olleet aikuisen oppimisvaikeudet, lähtötaso, eriyttäminen, oppimisteorioiden soveltaminen luokattomaan kouluun, iltalukion didaktinen kehittäminen, luovuus ja oppilaan ohjaaminen itsenäiseen työskentelyyn.

Iltalukion äidinkielen opetuksen tavoitteet ja oppilaiden erilaisuus

Aikuissovellusten yleistavoitteet sopivat kaikille oppilaille. Kielitaidon kehittyminen edistää opiskelijoiden persoonallista aikuiselämää, jatko-opiskelua ja luontevaa toimintaa erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa. Oppilaat tottuvat monenlaisten tekstien avulla erittelemään eettisiä, moraalisia ja sosiaalisia kysymyksiä ja arvostamaan kansallista kulttuuria ja kansainvälistä yhteistyötä. Aikuisdidaktiikan keskeisiä periaatteita ovat kokonaisvaltaisuus, käsitteiden selkeys ja kii-reettömyys. Aikuissovellusten sisällöt on esitetty hajanaisesti, epäselvästi ja liian laajasti. Ne tulisi kirjoittaa uudelleen.

Oppimääräsuunnitelmassa korostuu liikaa kaunokirjallisuuden osuus. Sen sijaan erilaisten tekstien lukemista, luetun ymmärtämistä ja tehokkaan lukutaidon merkitystä ei voi vähätellä. Kun ottaa oppilaiden tason huomioon, mitään näistä ei saisi paisuttaa muiden kustannuksella,

vaan oppilaan kielitaidon kehittymistä palvelee parhaiten kokonaisvaltainen äidinkielen opetus. Opetuksen tasosta ei saa tinkiä: puolet koulumme oppilaista on tullut iltalukioon menestyäkseen hyvin ylioppilastutkinnossa; 25 % tähtää korkeakouluun. Hyviä tuloksia ei kuitenkaan tarvitse kaikilta vaatimalla vaatia, sillä peräti 27 % ilmoitti alkaneensa iltaopinnot harrastuksen vuoksi. Loput tulivat iltalukioon kohentamaan työssä tarvittavia tietoja ja taitoja tai pyrkiäkseen johonkin keskiasteen oppilaitokseen. Oppilaat tietävät varsin hyvin, miksi he haluavat opiskella, koska kaikki olivat ilmoittaneet jonkin syyn tuloonsa, ja 95 % oli nimenomaan valinnut iltalukion. Myös päivälukiosta siirtyy oppilaita iltalukioon: viidesosa toisen lukiovuoden oppilaista oli käynyt päivälukiota.

Opettajan rooli

Iltalukiassa on viisi äidinkielen kurssia, jotka sisältävät 22 oppituntia, koeillan ja kokeenpalautustunnin, joten koko lukion opetusajaksi on noin 40 % päivälukion opetusajasta. Heikot oppilaat ohjataan perustaa parantavalle lisäkurssille. Luokattoman koulumuodon vuoksi opiskelijalla voi olla kahden äidinkielen kurssin välissä jopa yli vuoden pituinen tauko, joten kurssien on oltava itsenäisiä kokonaisuuksia. Yhteisten tavoitteiden ja sisältöjen vuoksi kurssit on koostettu siten, että ensimmäinen iltakurssi vastaa kahta ensimmäistä päiväkurssia, toinen kolmatta ja neljättä, kolmas viidettä, neljäs seitsemättä ja viides kahdeksatta. Jokaiselle kurssille olisi syytä jättää joustomahdollisuus, jotta oppilaiden taso voitaisiin ottaa huomioon. Iltaopettaja toimii aikuisten keskellä juontajana ja ohjaajana. Aikuisten opettaminen on hyvin käytännöllistä. Motivaatio kasvaa, kun oppilaalle selviää, mitä tehdään, miksi tehdään ja mitä hyötyä tehtävästä on. Aikuisopiskelija oppii asiat parhaiten loogisina kokonaisuuksina ja rakenteina, jotka hän itse muodostaa ongelmiin perustuvan oppimisen avulla. Oppimateriaalin ahmimi-

Äidinkielen opetus

sesta voi tinkiä. Yhden hyvin valitun tekstin tai kaunokirjallisen teoksen hidas ja perusteellinen käsittely oppilaskeskeisiä opetusmenetelmiä käyttämällä voi avata useita näkökulmia kieleen ja varmentaa taitoja.

Kurssit pohjautuvat kielen eri tehtäviin, ja niiden teemat ovat tiedottaminen, vaikuttaminen, tyyli, kotimainen kirjallisuus ja kielen ja kirjallisuuden merkitys.

Ensimmäinen kurssi

Kielen tehtäviin pohjautuva kurssitus on oppilaille uutta. Vaikka monilla aikuisilla on synkkiä muistoja kielioopin kammottavasta sarakejärjestelmästä, heidän asenteensa uutta kohtaan ovat ennakkoluulot. Aikuisen on vaikea oppia vanhoja asioita uudella tavalla; uusien asioiden omaksuminen on helpompaa. Vanhan keskikoulun käyneet ovat oppineet äidinkielen vanhalla tavalla, peruskoulun käyneet uudella tavalla. Mitä menetelmää käyttää kirjavan aikuisjoukon opettaja? Olen yrittänyt auttaa oppilasta huomamaan, kuinka kieli, jopa oikeinkirjoitustaito, puhe ja ulkoinen esiintyminen sekä joukkoviestintä ja kirjallisuus viestittävät jonkin sanoman ja kuinka selkeä tyyli ja rakenne edistävät sanoman perillemenoaa. Oppilaat tarkastelevat kielen ja kirjallisuuden tehtäviä, kertaavat oikeinkirjoitusta; kielioopin termeistä annetaan itseopiskelumuniste. Kurssilla kirjoitetaan elämyksellinen alkukirjoitelma, tukisanimuistiinpano ja referaatti sekä valmentaudutaan loppuainetta varten tutkimalla ja laatimalla kirjoitelman rakenteita ongelmanratkaisumenetelmän avulla; tällöin käytetään hyväksi oppilaiden omia havaintoja, kokemuksia ja tietoja. Osallistuminen tehtäviin on aktiivista, koska tuntityöt rakentuvat keskustelun avulla.

Toinen kurssi

Toisenkin kurssin linja on selkeä: kieli, puhe, esiintyminen, kirjoitus, joukkoviestintä ja kirjallisuus vaikuttavat. Kieltä tarkastellaan myös sosiaalisten vaihtelui-

den kannalta. Jos oppilaat ovat nuoria, pääpainon voi panna mielipiteenmuodotukselle; jos heillä on enemmän elämänkokemusta, voidaan vaikuttamisen teoriassa mennä syvemmälle. Yhdessä verrataan virkakielen ja esim. nuortenosaston kirjoitusten sanastoa ja virkerakenteita. Läheisen aineiston avulla on hedelmällistä tutkia virkerakenteita ja välimerkkejä myös sopimuksina ja sääntöinä, joiden tunteminen auttaa kirjoittamista. Lyhyiden suullisten ja kirjallisten mielipiteiden perustelujen jälkeen laaditaan abstraktin ja konkreetin aineiston avulla kirjoitelman rakenne. Monet iltaopiskelijat pitävät kaunokirjallisuuden lukemista ajan haaskauksena ja arvostavat enemmän kieltenhuoltoa ja kirjoitusten rakenteiden laadintaa. Jos lukion alussa luetaan vähän mutta hyvää ja hyvin, oppilaat motivoituvat lukion loppupuolella laatimaan laajojakin kirjallisuustöitä. Otan yhden esimerkin, jonka käytännön toteuttaminen tuskin poikkeaa päivälukion tavasta mutta antaa tietojen kanssa painiskelevalle aikuiselle tai nuorelle mahdollisuuden molempien aivopuoliskojen käyttöön. Yhden teoksen avulla hahmottuu vaikuttamisen kehikko, ja opiskelijan tunteet, tiedot, taidot, asenteet ja taide muodostavat kokonaisuuden. Neurologiksi tähtäävä poika, siviilipalvelumies, kaksi sota-aikana kasvanutta rouvaa, rauhanmarssi-joita — joka sana totta — ja iso joukko taustaltaan tuntemattomaksi jääneitä oppilaita luki kotona Trumbon Sotilaspojan. Muuten kaikki työskentely tapahtui koulussa. Tunnilla kirjoitettiin vapaa kirjoitelma lukukokemuksen aikana syntyneistä tunteista, jotka yhdessä koottiin ryhmiksi ja joista keskusteltiin yhdessä. Tutkittiin ihmisen tajuntaa, unia, muistoa, mielikuvia ja ajatuksia, joita verrattiin sotilaspojan kokemuksiin. Puhuttiin aistien ja vaikuttamisen suhteesta, ja lopuksi tehtiin ryhmätyö kirjallisuuden vaikutusmahdollisuuksista. Olisi voitu myös tutkia välimerkittömän taideteoksen olemusta ja verrata eri aikakausien sotilaspoika-teemaa, mutta aika loppui kesken ja kurssi päättyi. Tämä esimerkki osoittaa

Äidinkielen opetus

vain sen, että materiaalia ei tarvitse olla paljon, mutta joskus iltalukioksiakin on oltava aikaa perusteelliseen työskentelyyn.

Kolmas kurssi

Kolmannella kurssilla oppilaat oppivat tuntemaan tyyliisuuntia, hiomaan omaa tyyliään, kirjoittamaan esseen ja tunnilla ryhmätöinä kootun aineiston avulla kirjallisuusaineen. Oman tyylin kehittäminen vaatii melkoista uurastusta. Tavoitteena on, että aikuisen raskas ilmaisu kevenisi ja havainnollistuisi, nuoren tiivistyisi ja syvenisi. Tulos taitaa olla tavallisen ylioppilasaineen näköispainos? Tehokkaaksi harjoittelumuodoksi on osoittautunut lyhyiden omien tuotosten hiominen. Aikuisopiskelija kaipaa jatkuvasti palautetta ja korjaa mieluummin omia tekstejään kuin toisten. Opettaja voi kiertää työskentelyn aikana luokassa ja keskustella jokaisen kanssa erikseen. Tällaista harjoitusmuotoa oppilaat arvostavat. Siksi opettaja joutuukin pohtimaan kirjallisuuden tyyliisuuntien tiedon jakamisen ja oppilaan tyyliäidon varmentamiseen käytettävän ajan suhdetta. Tietoa ei pidä pelätä, mutta kaikkea kirjassa olevaa tietoa ei tarvitse näyttää kalvosta oppitunnilla. Alussa sen voi tehdä muistiinpanotekniikan ohjaamiseksi, mutta tärkeämpää on neuvoo oppilasta erottamaan itse lukemastaan tekstistä osia ja kokonaisuuksia. Teoriaa ei välttämättä tarvitse kysyä kokeissa, jos oppilaat itse haluavat mieluummin laatia taustalähtöisellä menetelmällä kalvoja eri tyyliisuunnista ja teoksista. Kun oikein tarkkaan suunnitellaan kurssin, oppilaan kotilukemista lukuun ottamatta kaiken ehtii tehdä oppitunneilla.

Neljäs kurssi

Kotimaisen kirjallisuuden kurssilla voi olla toisenlainen työtapo kuin kolmannella kurssilla, ja tavat voivat vaihdellakin. Tämä kurssi saattaa olla hyvinkin tietovaltainen. Opettaja voi näyttää taitonsa ja

yliopisto-opinnoista omaksutut tietonsa — muilla kursseillahan niitä ei juuri voi hyödyntää. Tiedon ei myöskään tarvitse olla kuivaa; luennoillehan nykyisin jonotetaan. Aikuissovelluksissa on esitetty hyviä temaattisia kotimaisen kirjallisuuden tarkastelutapoja, esim. suomalainen nainen jauhinkivellä jauhajasta Työmiehen vaimoon ja Solveigin laulun Saaraan; listaan voitaisiin lisätä iltaopiskelijoita puhuttaneet Viistotaipaaleen Armin anoppi ja Sonja O. Maalta kaupunkiin työhön ja opiskelemaan tulleet valitsevat usein — varsinkin jos heille tämä mahdollisuus esitetään — omia juuriaan kuvaavia teoksia. Kerran laadimme yhdessä kartan oppilaiden kotipaikoista, tutustuimme teoksissa oleviin murteisiin ja toisiimme. Tällaiset tehtävät sopivat sekä heikoille että hyvillä. Tämä kurssi valmentaa seminaarityöskentelyineen ja reaaliavustekniikkoineen oppilasta päättökoettakin varten.

Viides kurssi

Uuden lukion viimeistä äidinkielen kurssia ei koulussamme ole vielä pidetty. Aikuissovellusten mukaan viimeisellä kurssilla kootaan lukiossa esitetyt kieleen ja kirjallisuuteen liitetyt näkökulmat ja pohditaan kielen ja kirjallisuuden merkitystä yksilöille ja yhteisöille. Kieltä tarkastellaan kielenhuollon tarpeen ja tyylin viimeistelyn kannalta ja päähuomio kiinnitetään oppilaan oman kielen mahdollisuuksiin. Yhdessä tutkitaan erilaisia lyhyitä tekstejä kokoavasti kielen eri tehtävien kannalta. Päättökoe, ylioppilasaine, osoitetaan monimuotoiseksi tekstilajiksi.

Viimeisellä kurssilla äidinkielen opettajan rooli on myös terapeutin. Aikuiselle ylioppilastutkinnon suorittaminen on vakava asia, vaikka hän aluksi olisi tullut lukioon vain harrastuksen vuoksi. Viimeinen vuosi tuntuu myös oppitunnilta ilmastossa; koulusta ei tarisemättä selviä. Äidinkielen opettajan työn tuloksia kuvannee parhaiten erään oppilaan lausahdus: »Ensimmäisellä kurssilla sai kirjoittaa mitä vain, toisella piti osata sanoa jo-

Äidinkielen opetus

takin, kolmannella karsittiin puolet pois, ja nyt on jäljellä pelkkä nielaisu.» Tähänastisen kokemukseni mukaan jännittävä aikuinen kirjoittaa kuitenkin paremmin kuin pelkonsa kenties peittävä nuori. Aikuisella on vähemmän kielivirheitä; tosin hänen tyyliinsä on hiukan paperista ja abstraktia. Nuoren tyyli on pirteämpää ja havainnollisempaa, mutta hänellä on paljon oikeinkirjoitus- ja virkerakennevirheitä, pronomini-, kongruenssi- ja muita muotovirheitä. Kun uusilla kursseilla kiinnitetään jatkuvaa huomiota kielen, rakenteen ja sisällön havainnollisuuteen, paperityyliisiin muoti-ilmauksiin ja puhekielen ja kirjakielen eroihin, on kiintoisaa nähdä, tasoittuvatko aikuisen ja nuoren erot. Kirjoittaako aikuinen havainnollisemmin, nuori oikeammin? Vai oppiiko elämässä enemmän kuin koulussa?

MARJA-LEENA PÄIVÄTIE